

Finansirano od strane Evropske unije

MLADI ZA PROMENU: **JAČANJE OTPORNOSTI MLADIH U SRBIJI**

Ova publikacija je nastala kao rezultat projekta *Mladi za promenu: Jačanje otpornosti mladih u Srbiji kroz angažovanje, liderstvo i razvoj njihovih kognitivnih i socioemocionalnih veština* koji je PIN - Mreža psihosocijalnih inovacija sprovedla u okviru globalnog programa STRIVE. Projekat je finansirala Evropska unija, uz podršku organizacije Hidayah - International Centre of Excellence for Countering Violent Extremism, a sproveden je u Republici Srbiji od avgusta 2019. do septembra 2020. godine.

Ova publikacija je pripremljena uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost PIN i ona ne odražava nužno stavove Evropske unije niti organizacije Hidayah.

Autori :

Isidora Živić, Projektni menadžer
Mreža psihosocijalnih inovacija – PIN

Draga Šapić, Asistent na projektu
Mreža psihosocijalnih inovacija – PIN

Saradnici:

Dr Maša Vukčević Marković
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Marko Živanović
Institut za psihologiju, Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Iris Žeželj
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Aleksandra Nicović, psiholog
Mreža psihosocijalnih inovacija – PIN

Teodora Vuletić, doktorand
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Milica Ninković, doktorand
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Andrej Todorović, psiholog
Mreža za psihoterapiju i savetovanje

Sadržaj

Sažetak.....	6
Procena radikalizacije i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji (rezultati pre-testa).....	7
Program <i>Jačanje otpornosti mladih na radikalizaciju i nasilni ekstremizam</i>	11
Program za mlade liderе.....	16
Efektivnost Programa <i>Jačanje otpornosti mladih na radikalizaciju i nasilni ekstremizam</i> (rezultati post-testa).....	20
Zaključci i pouke.....	24

Sažetak

Glavni cilj projekta je bio da se izgradi i ojača otpornost mladih u Srbiji, njihovih porodica i lokalnih zajednica kroz angažovanje mladih, liderstvo i razvoj njihovih kognitivnih i socio-emocionalnih veština u Beogradu, Sjenici i Novom Pazaru. Aktivnosti u okviru projekta su obuhvatale pre-test i post-test istraživanje, kao i aktivnosti u oblasti obrazovanja, sticanja znanja i angažovanja mladih u njihovim lokalnim zajednicama u oblasti sprečavanja radikalizacije koja vodi nasilnom ekstremizmu (RVNE).

Prevencija je predstavljala samu suštinu projekta, budući da se bavio prevencijom RVNE među mladima u Srbiji tako što su im ponuđeni konstruktivni načini za rešavanje potencijalnih problema, kao i obrazovanje i angažman mladih, jer su to najefikasniji načini za smanjivanje RVNE. Cilj je bio da se unapredi situacija mladih koji su učestvovali u projektu tako što bi se osnažili da preuzmu aktivniju ulogu u svojim zajednicama. To je ostvareno tako što su im pružene relevantne veštine i kompetencije iz oblasti društvenog i emocionalnog blagostanja, podstičanjem njihove socijalne integracije i izgradnjom tolerancije kroz stvaranje atmosfere prihvatanja u lokalnim zajednicama. Sve to je postignuto sproveođenjem programa *Jačanje otpornosti mladih na radikalizaciju i nasilni ekstremizam* (Building Youth Resilience to Radicalization and Violent Extremism - BYRVE) i programa za mlađe lidere, a pre-test nam je omogućio da procenimo potencijal za radikalizaciju i nasilni ekstremizam među mladima u Srbiji i istražimo zaštitne faktore i faktore rizika za ove fenomene. Otpornost mladih je razvijana i unapređivana kroz sve aktivnosti ovog projekta, pri čemu im je pružen i osećaj pripadnosti društvu.

Procena radikalizacije i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji (rezultati pre-testa)

UVOD

Iako postoji sve veće interesovanje za istraživanjem i sve više dokaza o pokretačima radikalizacije i nasilnog ekstremizma, prethodne studije nisu ukazale na jedinstveni uzrok (Mcgilloway, Ghosh, & Bhui, 2015), jedinstveni psihopatološki profil ili osobine ličnosti koje čine pojedinca sklonijim radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu (Demunter et al., 2019).

Međutim, identifikovano je nekoliko grupa faktora rizika. Dakle, mlađi koji u formativnom periodu života žive u Srbiji - regionu sa skorašnjom istorijom nasilnog među-etničkog sukoba, bi predstavljali populaciju od posebnog interesovanja za istraživanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

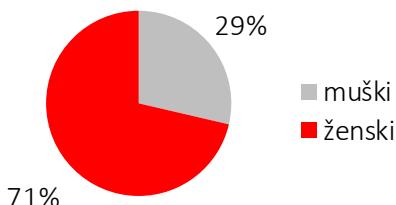
Glavni cilj ove studije je bio da proceni potencijal za radikalizaciju i nasilni ekstremizam među mlađima u Srbiji i da istraži zaštitne faktore i faktore rizika za ove fenomene. Naši rezultati bi trebalo da služe kao osnova za programe zasnovane na podacima u cilju umanjenja i sprečavanja radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

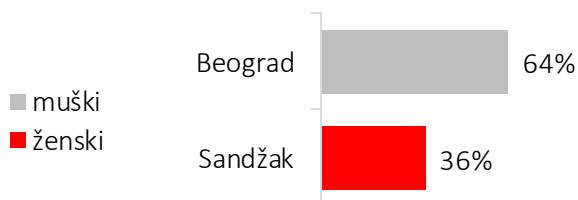
METODOLOGIJA

Ukupno 288 učenika starosti 15 i 18 godina (29% muškog pola) iz regionala Beograda i Sandžaka je učestvovalo u studiji, a socio-demografske karakteristike uzorka se mogu videti na *Slikama 1 i 2*. Podaci sa pre-testa su sakupljeni tokom septembra i oktobra 2019. godine. Učenici su popunjavali sveobuhvatan upitnik za procenu radikalizacije i nasilnog ekstremizma koji je konceptualizovan kao trodimenzionalni militantno-ekstremistički mentalni sklop, koji obuhvata 1) prihvatanje, opravdavanje i zagovaranje upotrebe nasilja pod određenim okolnostima; 2) verovanje u božansku silu, kao što je raj ili Bog, uloga mučeništva i uživanje u zagrobnom životu; 3) i verovanje da postoji nešto veoma pogrešno sa svetom u kom živimo, kao i da je savremeni svet zao i bedan. Pored toga, korišćena je i obimna baterija psiholoških instrumenata za procenu među-etničke percepcije i interakcije, kao i potencijalne faktore rizika za radikalizaciju i nasilni ekstremizam koji su grupisani u dva široka klastera:

1) kontekstualni faktori rizika, uključujući finansijsku i socio-emocionalnu deprivaciju i izloženost nasilju i nasilnom školskom okruženju i 2) psihološki faktori rizika uključujući samopoimanje i faktore povezane sa samopoštovanjem, ideološke faktore i psihološke faktore povezane sa interakcijom.

Slika 1. Polna struktura uzorka

Slika 2. Regionalna struktura uzorka

REZULTATI

U okviru pre-testa dubinski su istražena dva glavna klastera faktora rizika za radikalizaciju i ekstremizam. Prva grupa faktora su označeni kao kontekstualni (npr. porodična disfunkcija, neprijateljsko školsko okruženje), dok su faktori iz druge grupe označeni kao psihološki faktori rizika (npr. usamljenost, desničarska autoritarnost, orientacija ka socijalnoj dominaciji). Rezultati su otkrili kompleksnu međupovezanost između kontekstualnih i psiholoških faktora u smislu predviđanja različitih aspekata radikalizacije. Naime, rezultati su pokazali da istoriju porodične disfunkcije pojedinca prati viši nivo usamljenosti, dok je odrastanje u surovom školskom okruženju povezano sa višim nivoima usamljenosti i orientacije ka socijalnoj dominaciji. Istorija porodične disfunkcije praćena orientacijom ka socijalnoj dominaciji se pokazala kao prediktor pogleda na svet kao zlog mesta, dok su pojedinci koji su usamljeniji, skloni socijalnoj dominaciji ili izloženi surovom školskom okruženju pokazivali veću spremnost da prihvate, opravdaju i zagovaraju upotrebu nasilja, i verovatnije se upuste u radikalne nasilne postupke. S druge strane, za verovanje u božansku moć, kao treći aspekt militantno-ekstremističkog mentalnog sklopa se pokazalo da nije povezan sa sklonostima ka opravdavanju nasilja, već da predstavlja distinkтивnu karakteristiku onih osoba koje prihvataju autoritarnost i tradicionalne vrednosti, a odbacuju orientaciju ka socijalnoj dominaciji.

PREPORUKE

Na osnovu rezultata istraživanja, date su i objašnjene preporuke za intervencije za sprečavanje i smanjenje radikalizacije i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, kao što su:

- intervencije koje se tiču stavova prema međugrupnim odnosima
 - intervencije koje se tiču socijalne izolacije i usamljenosti
 - intervencije koje se tiču porodičnog funkcionalisanja i školskog okruženja
 - intervencije koje se tiču negativne slike o svetu
-

Program Jačanje otpornosti mladih na radikalizaciju i nasilni ekstremizam

Glavni cilj programa psiho-edukativnih radionica *Jačanje otpornosti mladih na radikalizaciju i nasilni ekstremizam* (u nastavku teksta: BYRVE program) je bio razvijanje i jačanje kognitivnih i socio-emocionalnih veština i kompetencija koje su relevantne za opšti razvoj i blagostanje učenika, kao i prevencija i sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Celokupan BYRVE program je zasnovan na dokazima i u skladu je sa rezultatima pre-testa, oslanja se na najmodernija psihološka i pedagoška znanja i primenjuje kulturološku i rodno osetljivu perspektivu u okviru radionica.

Tokom perioda od oktobra 2019. do marta 2020. godine, BYRVE program je sproveden u 4 škole i u tri grada u Srbiji: IX gimnazija „Mihailo Petrović Alas“ i Tehnička škola "Drvo Art" iz Beograda, Ekonomsko-trgovinska škola iz Novog Pazara i Tehničko-poljoprivredna škola iz Sjenice, dok je ukupno 251 učenik uzrasta od 16 do 18 godina pohađao program.

Program BYRVE se sastoji od sledećih modula:

1. Identitet;
2. Jačanje samopouzdanja i stvaranje pozitivne slike o sebi;
3. Asertivna komunikacija;
4. Konstruktivno rešavanje problema;
5. Zauzimanje tuđe perspektive i rešavanje konflikata;
6. Empatija i prihvatanje;
7. Stereotipi i predrasude;
8. Diskriminacija;
9. Interkulturna osetljivost i kulturološke sličnosti i razlike;
10. Kultura i identitet.

"Radionica je bila korisna jer mi je pomogla da vidim situaciju iz druge perspektive."

"Mislim da bi trebalo više da pričamo o samopštovanju."

"Najzanimljivija stvar su bili različiti načini razmišljanja koji su van naše zone komfora."

"Veoma je važno razgovarati o diskriminaciji koja nas okružuje."

"Naučio sam da prihvatom neke svoje mane."

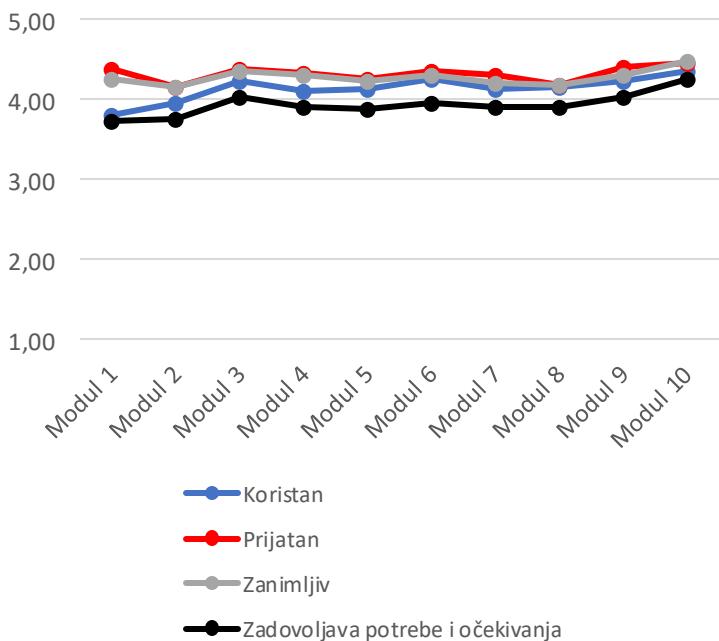
Teme za module su izabrane i osmišljene na osnovu faktora i korelata za koje je naučno dokazano da su povezani sa RVNE. Naime, istraživanja su pokazala da jačanje sposobnosti koje su obrađene modulima može da smanji verovatnoću razvijanja stavova i ponašanja koja mogu da dovedu do radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Ključ za sprečavanje RVNE sklonosti kod mlađih je osposobljavanje mlađih da razumeju međugrupne razlike, da izgrade egalitaristički, a ne hijerarhijski pogled na društvene grupe i da izgrade sopstveni socijalni identitet koji je više inkluzivan. Razvijanje interkulturnih veština koje mogu da pomognu nekome da razume i poštuje kulturnoške razlike je još jedan važan faktor za smanjivanje rizika od RVNE. Radionice se takođe bave pojmovima međugrupne pristrasnosti, stereotipa, predrasuda i diskriminacije, pa samim tim osposobljavaju učenike da postanu tolerantniji ka grupnim razlikama i prihvate ih.

Tokom sprovođenja ovog programa, mladi su podsticani da aktivno učestvuju u radionicama i da se angažuju u manjim i većim grupnim diskusijama. Fleksibilan i individualni pristup koji poštuje individualne razlike i karakteristike je primenjivan tokom svih radionica. Eksperti za sprovođenje radionica su maksimalno uvećali potencijal za učenje i učešće primenom interaktivnih metoda i tehnika kao što su igraće uloga, moždane oluje, slike i video snimci, prezentacije učenika, razbijanje leda, poučne igre, itd. Program je prilagođen potrebama učenika, a sproveden je i u skladu sa preporukama škola kako bi odgovarao različitim lokalnim kontekstima. Prilikom osmišljavanja i sprovođenja sadržaja radionica veliki naglasak je stavljen na rodno osetljivu perspektivu kako bi se obezbedila rodna ravnopravnost i osetljivost. Dalje, program se naročito bavio učenicima različitog kulturnog i socio-ekonomskog porekla, uključujući izbeglice i tražioce azila iz ovih škola, a kako bi se izbegla eventualna stigmatizacija i obezbedila pristupačnost celom odeljenju.

Kako bi se BYRVE program evaluirao, nakon svake radionice učenici su pitani da anonimno na skali od 1 do 5 (od 1 – „nimalo“ do 5 – „izuzetno“) ocene u kojoj meri je radionica bila prijatna, zanimljiva i koliko je zadovoljila njihove potrebe i očekivanja. Učenici su podsticani da dele svoja mišljenja, da komentarišu i daju povratne informacije o svim radionicama, kao i da iznesu ukoliko su za nešto smatrali da je naročito korisno ili štetno.

Srednji skorovi sa ovih evaluacija koji su prikazani na Slici 3, pokazuju da su učesnici smatrali da su svi moduli programa korisni, prijatni, zanimljivi i u skladu sa njihovim potrebama i očekivanjima. Sveukupno gledano, kvantitativne ocene su izuzetno zadovoljavajuće, pri čemu sve ukupne vrednosti iznose 4,00 ili više. Najbolje ocenjeni moduli su oni na temu identiteta, asertivne komunikacije, kulture, kulturoloških sličnosti i razlika i kulturološke svesti.

Slika 3. Evaluacija sprovedenih modula

Kvalitativni podaci pokazuju da su učenici videli radionice kao naročito korisne zbog pružanja prilike za učenjem novih veština koje bi se mogle primeniti za rešavanje različitih ličnih problema i problema sa vršnjačkom grupom (npr. *Ovu vežbu možemo da koristimo kada se susrećemo sa svakodnevnim problemima sa prijateljima u školi*). Pored toga, saopštili su i da su im radionice pomogle da ovladaju strategijama koje mogu da koriste kako bi adekvatno odgovorili na pritisak vršnjaka (npr. *Naučili smo da se odbranimo od prijatelja kada pokušavaju da nas ubede da uradimo nešto što ne želimo*). Učenici su uspostavili značajan odnos poverenja sa ekspertima za sprovođenje radionica, što im je dodatno omogućilo da nauče i steknu različite veštine tokom radionica. Razvijeni moduli su veoma dobro osmišljeni, prilagođeni uzrastu, polu, veri i nacionalnosti učenika, pa niko nije bio izostavljen, i svi učenici imali priliku da aktivno učestvuju i doprinose radu radionica.

Na osnovu rezultata evaluacija programa može se zaključiti da učenici smatraju da je ceo BYRVE program koristan, prijatan, interesantan i prilagođen njihovim potrebama i očekivanjima.

Program za mlade lidere

Program za mlade lidere predstavlja je drugu fazu projekta koja je podrazumevala sprovođenje online treninga za mlade lidere, kao i angažovanje mlađih u njihovim lokalnim zajednicama. Online trening za mlade lidere je bio namenjen učenicima iz Beograda, Sjenice i Novog Pazara koji su bili aktivni i želeli da postanu mlađi lideri nakon što su stekli relevantne kognitivne i socio-emocionalne veštine i kompetencije po završetku BYRVE programa. Zbog epidemije COVID-19 u Srbiji, trening je održan u online formi od 19. do 23. maja, a 18 mlađih lidera iz 4 srednje škole je učestvovalo u ovom treningu.

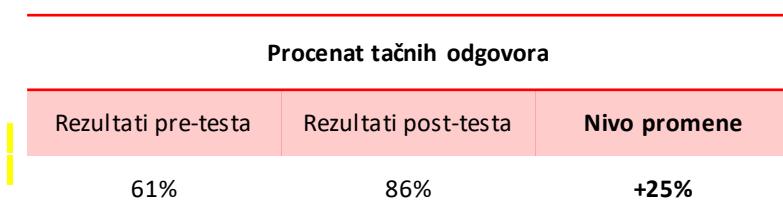
Trening se sastojao od 9 sesija u trajanju od jednog sata koje su bile raspoređene tokom 5 dana, dok su sve sesije obuhvatile određeni broj aktivnosti za manje grupe, kao i grupne diskusije, koje su bile uspešno organizovane i sprovedene putem Zoom platforme.

Teme sesija bile su:

1. Samoizražavanje i javno govorenje;
2. Komunikacija;
3. Postavljanje ciljeva i lična motivacija;
4. Veština facilitacije male grupe;
5. Veštine organizacije i planiranja;
6. Osnovne teorije i veštine liderstva;
7. Snaga podrške vršnjaka i zajednice;
8. Društvena odgovornost;
9. Razumevanje i borba protiv nasilnog ekstremizma.

Online trening je omogućio mladim liderima i liderkama da dalje razviju i ojačaju kompetencije i veštine koje im omogućavaju da se društveno angažuju putem promovisanja ljudskih prava, dijaloga i demokratskih principa. Dalje, ovaj trening im je omogućio da uspešnije prenesu i primene svoja znanja i veštine u budućnost, a naročito kroz njihovu uključenost u lokalne zajednice i učešće u završnim projektnim aktivnostima, koje će biti objašnjene na kraju ovog poglavlja.

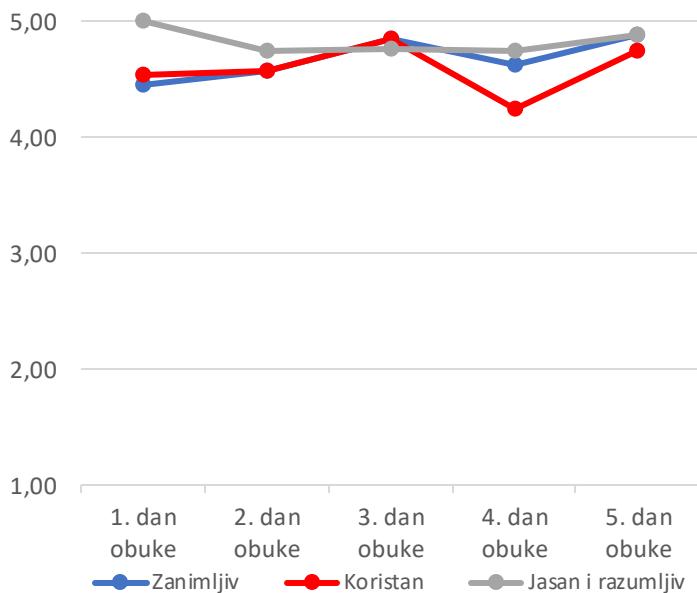
Pre i posle sprovođenja online treninga, učesnici su anonimno popunili pre- i post-test znanja. Cilj ovog testa bio je da se proceni da li su učenici proširili svoja znanja o različitim temama obrađivanim tokom treninga, kao i da bi se izmerili efekti treninga. Na Slici 4 prikazani su rezultati primjenjenog testa znanja.

Slika 4. Rezultati pre - i post-testa

Opšte povećanje broja tačnih odgovora od 25% pokazuje da su učenici uspešno usvojili znanja o temama koje su obrađivane tokom treninga, te da je njihovo znanje značajno prošireno. Neka od pitanja sa najvećim porastom broja tačnih odgovora su bila pitanja o radikalizaciji i društvenoj odgovornosti, što dodatno podvlači važnost treninga, kao i nedostatke u obrazovnom sistemu koji se ovim pitanjima ne bavi dovoljno u okviru formalnog obrazovanja. Dodatno, time se naglašava važnost razvijanja i sprovođenja sličnih programa za adolescente koji bi bili deo njihovog neformalnog obrazovanja.

Kako bi se evaluirao online trening za mlade lidere, nakon svakog dana obuke od učenika je traženo da anonimno, u elektronskoj formi, ocene na skali od 1 do 5 (od 1 - nimalo do 5 - izuzetno) u kojoj meri im je taj dan bio zanimljiv, prijatan, koristan, a u kojoj meri jasan i razumljiv. Ocene se mogu videti na Slici 5, a evaluacija je pokazala da su učenici izuzetno zadovoljni treningom, pri čemu su sve ocene bile iznad vrednosti od 4,60 od 5. To pokazuje da su učesnici smatrali da je trening bio izuzetno zanimljiv, prijatan i koristan, kao i da su voditelji treniga bili jasni i razumljivi.

Slika 5. Evaluacija online treninga

Može se zaključiti da je sproveden online trening za mlade lidere bio uspešan. Do kraja treninga, svi učesnici su postali opušteniji i angažovaniji, davali spontanije izjave i činilo se da su mladi lideri formirali međusobne veze i odnose, kako u okviru svojih škola, tako i sa učenicima iz drugih škola. Online trening je bio veoma drugačije iskustvo i za mlade liderе, jer su rekli da se nikada nisu bavili sličnim aktivnostima van škole. Iako mladi lideri nisu mogli da se upoznaju uživo, smatramo da je online trening bio izuzetno uspešan i da je predstavljao sjajnu priliku da se učesnici povežu, bez obzira na to što se održao putem interneta. Na samom kraju, mladi lideri su naveli koliko im je ovo iskustvo bilo zabavno i zanimljivo, što pokazuju i ocene koje su davali po završetku svakog dana treninga.

Nakon uspešnog završetka online treninga, mladi lideri su nastavili sa svojim aktivnostima u okviru programa za mlade liderе, koje su podrazumevale njihovo angažovanje i aktivno učešće u lokalnim zajednicama. Zbog globalne pandemije, umesto organizacije javnih događaja u svojim lokalnim zajednicama, mladi lideri su odlučili da naprave video snimak kojim bi podigli nivo svesti javnosti o borbi protiv nasilnog ekstremizma, promovisali pozitivne vrednosti i angažovanje mladih. Na ovaj način su lekcije koje su naučili i najvažnije poruke koje su poneli iz prethodnih projektnih aktivnosti podelili sa svojim vršnjacima i širom publikom na kreativan i uzrastu prilagođen način.

Efektivnost Programa Jačanje otpornosti mladih na radikalizaciju i nasilni ekstremizam (rezultati post-testa)

METODOLOGIJA

Uzorak na pre-testu činilo je 288 učenika srednjih škola i tehničkih škola iz Beograda, Sjenice i Novog Pazara. Svi lični podaci su čuvani uz poštovanje principa poverljivosti. Da bi se sačuvala anonimnost, od učenika je traženo da ostave svoju jedinstvenu šifru (formira se pomoću nekoliko jednostavnih koraka za pravljenje jedinstvene šifre). Šifre su nam omogućavale da povežemo unose učesnika na pre-testu sa onima na post-testu. Nakon pre-testa, 166 učesnika (58%) je svrstano u eksperimentalnu, a 122 (42%) u kontrolnu grupu. U periodu od oktobra 2019. do marta 2020. godine eksperimentalna grupa je prošla kroz opisani BYRVE program, dok kontrolna grupa nije učestvovala ni u kakvim dodatnim aktivnostima između dva testa.

Zbog pandemije CoVID-19, podaci post-testa su sakupljeni putem interneta u periodu od maja do juna 2020. godine. Učesnici su popunjivali iste psihološke instrumente kao i ranije kako bi podaci mogli da se porede sa rezultatima pre-testa. Od ukupno 251 popunjelog upitnika na post-testu, 111 učenika je ostavilo važeću šifru koja nam je omogućila da povežemo njihove podatke sa podacima sa pre-testa.

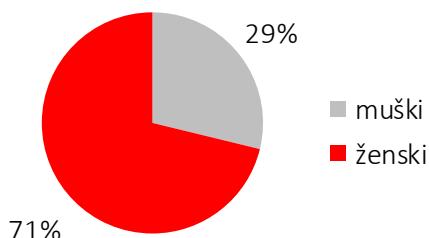
Svi postupci bili su u skladu sa standardima Helsiňke deklaracije, a istraživanje je odobreno od strane Recenzentskog odbora Odeljenja za psihologiju, Univerziteta u Beogradu, Srbija (protokol #2019-037).

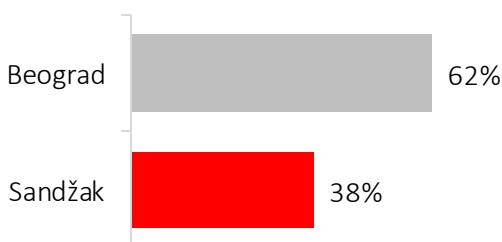
SOCIO-DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE UZORKA

Uzorak je činilo 111 srednjoškolaca uzrasta između 15 i 18 godina. Najveći broj učenika je u vreme procene bio uzrasta između 16 i 17 godina (88%). Eksperimentalnu grupu je činilo 67, a kontrolnu 44 učesnika. Učesnici su učenici četiri srednje škole u Srbiji: IX gimnazija i Tehnička škola "Drvo Art" iz Beograda, Ekonomsko-trgovačka škola iz Novog Pazara i Tehnička škola u Sjenici iz regiona Sandžaka.

Polna i regionalna struktura uzorka su prikazane na Slikama 6 i 7.

Slika 6. Polna struktura uzorka

Slika 7. Regionalna struktura uzorka

GLAVNI REZULTATI

Rezultati na uzorku srednjoškolaca iz Beograda pokazali su značajno smanjenje ključnog faktora Militantno-ekstremističkog mentalnog sklopa - Opravdavanje nasilja. Nisu pronađene nikakve značajne razlike između grupa na subskalama Zli svet i Božanska moć. Ovi rezultati nisu iznenađujući jer su oba faktora duboko usađena u nečiji pogled na svet i nije verovatno očekivati da će se lako promeniti relativno kratkim BYRVE programom. Tačnije, Božanska moć i Zli svet su pretežno determinisani nečijom ranom socijalizacijom i iskustvima. Naime, kao što pokazuju rezultati pre-testa, Božanska moć je pre svega ukorenjena u nečijim religioznim uverenjima, dok se stavovi subskale Zao svet najvećim delom mogu razumeti kao posledica loših iskustava iz detinjstava. Dalje, treba napomenuti da se Božanska moć ne smatra prediktorom ekstremističkih uverenja i postupaka sama po sebi, naime, ona može samo da pojača agresivno ponašanja kada već postoje tendencije ka Opravdavanju nasilja. Na kraju, rezultati su pokazali smanjenje na nivou trenda u Desničarskoj autoritarnosti eksperimentalne grupe u poređenju sa kontrolnom grupom.

Povećanje na nivou trenda u pogledu međugrupnih kontakta sa Bosancima i Hrvatima u školskom kontekstu i povećanje u učestalosti kontakta u slobodno vreme sa grupom Hrvata su uočene kod beogradskih srednjoškolaca. Što se tiče prihvatanja različitih grupa, povećanje u prihvatanju Bošnjaka i Hrvata kao komšija je uočeno u eksperimentalnoj grupi, a povećanje na nivou trenda u prihvatanju Albanaca kao komšija je utvrđen u regionu Beograda. Takođe, povećanje na nivou trenda u prihvatanju članova različitih etničkih grupa za ljubavnog partnera, a naročito Bošnjaka i Albanaca, je uočeno u regionu Beograda.

Izostanak značajnih promena drugih mera koje su procenjivanje u ovom istraživanju bi mogao da se pripše različitim faktorima. Pre svega, psihološke osobine, kao što su samopoštovanje i samopoimanje su duboko usaćene u ličnost pojedinca i za njihovo menjanje je potrebno više vremena i individualniji pristup.

Pored toga, skorovi na pojedinim upitnicima i merama su već bili visoki (npr. egalitarizam) prilikom pre-testa, pa nije bilo previše prostora za napredovanje. Što se tiče usamljenosti, izostajanje napretka se može sa sigurnošću pripisati globalnoj pandemiji COVID-19, koja je započela neposredno pre početka i trajala sve vreme sprovođenja post-testa, gde je najveći broj ljudi bio preplavljen osećanjima izolacije i usamljenosti. Dalje, ograničenje kretanja i smanjenje socijalnih kontakta koji su uvedeni tokom pandemije su sigurno značajno ograničili potencijalne kontakte sa ljudima različite etničke pripadnosti koji bi mogli da dovedu do praktikovanja novousvojenih stavova i njihovog jačanja. U skladu sa tim, nedostatak iskustva i interakcije sa različitim etničkim grupama je verovatno doveo do toga da nema unapređenja na određenim aspektima skale interkulturnalne osjetljivosti, ali treba naglasiti su skorovi na određenim aspektima skale, dobijeni tokom pre-testa, bili veoma visoki, tako da je ostalo veoma malo prostora za napredovanje.

Zaključci i pouke

U cilju sprečavanja i prevencije radikalizacije i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, osmišljeno je i sprovedeno nekoliko komponenata u okviru projekta *Mladi za promenu: Jačanje otpornosti mladih u Srbiji kroz angažovanje, liderstvo i razvoj njihovih kognitivnih i socioemocionalnih veština*:

- ❖ Studija *Procena radikalizacije i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji (pre-test)* sprovedena je kako bi se procenili radikalizacija i nasilni ekstremizam i stekle informacije o zaštitnim faktorima i faktorima rizika. Rezultati ove studije su pokazali da su adolescenti koji su izloženi neprijateljskom školskom okruženju skloniji usamljenosti i orientaciji ka socijalnoj dominaciji, kao i da je veća verovatnoća da će opravdati i podržati upotrebu nasilja. Oni koji su rasli u disfunkcionalnim porodicama i koji su skloni socijalnoj dominaciji preće videti svet kao zlo i bedno mesto. S druge strane, oni koji prihvataju autoritarnost, ali odbijaju socijalnu dominaciju su skloni oslanjanju na božansku moć. Pored toga što su omogućili bolje razumevanje fenomena, rezultati pre-testa su korišćeni kao osnov za razvijanje programa zasnovanog na dokazima za sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma.
- ❖ Kad su u pitanju rezultati post-testa, oni su pokazali da je u uzorku srednjoškolaca iz Beograda došlo do značajnog smanjenja ključnog faktora militantno-ekstremističkog mentalnog sklopa – Opravdavanje nasilja, kao i do opadanja Desničarske autoritarnosti na nivou trenda kod eksperimentalne grupe, u poređenju sa kontrolnom. Što se tiče prihvatanja različitih grupa, povećanje u prihvatanju Bošnjaka i Hrvata kao komšija je uočena u eksperimentalnoj grupi, dok je povećanje na nivou trenda u prihvatanju Albanaca kao komšija utvrđeno u regiji Beograda.

- ❖ Kako bi se sprečila radikalizacija i nasilni esktremizam, razvijen je program psihoedukativnih radionica *Jačanje otpornosti mladih ka radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu* (BYRVE), i to na osnovu: 1) dobrih praksi prethodnih programa, i 2) rezultata pre-testa. BYRVE program se sastoji od 10 modula koji obrađuju različite relevantne teme (identitet, komunikacija, diskriminacija, tolerancija, kulturološka različitost, itd.). Program je sproveden sa 251 srednjoškolcem iz četiri različite škole u tri grada u Srbiji: Beograd, Sjenica i Novi Pazar. Efektivnost programa je procenjena na osnovu pre- post-test metodologije, tako što je upoređivana eksperimentalna (tj. grupa koja je učestvovala u programu psihoedukativnih radionica) i kontrolna grupa (koja nije prošla kroz tretman).
- ❖ Program za mlade liderе sproveden je sa 18 mladih liderа kako bi se podržalo angažovanje mladih i njihovo aktivno učestovanje u društvu. Tokom online treninga za mlade liderе, mladi liderи su imali priliku da otkriju svoje potencijale za razvijanje interpersonalnih i liderskih veština, kao što su javno govorenje, veštine organizacije i planiranja. Povećanjem njihovog samopouzdanja, motivacije i sticanjem relevantnih znanja, mladi liderи su snimanjem videa doneli pozitivnu promenu u njihovu zajednicu i podigli svest društva, sve sa ciljem prevencije RVNE.

Kompletni izveštaji o pre- i post-testu, kao i BYRVE programu i online treningu za mlade liderе mogu se videti na:
<https://psychosocialinnovation.net/en/publications/radicalization-and-violent-extremism/>

Može se zaključiti da je projekat uspešno sproveden i da su glavni ciljevi projekta ostvareni.

Pre-test je pružio vredne uvide u radikalizaciju i nasilni ekstremizam kod mladih u Srbiji, kao i u zaštitne faktore i faktore rizika, koji su važni kako za razumevanje ovog fenomena, tako i za razvijanje programa zasnovanih na dokazima za prevenciju radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Pored toga, razvijeni BYRVE program se pokazao kao učinkovit u sprečavanju raznih aspekata koji su relevantni za radikalizaciju i nasilni ekstremizam i zajedno sa programom za mlađe lidere je ocenjen od strane učenika kao prijatan, zanimljiv, prilagođen njihovim potrebama i očekivanjima, kao i naročito koristan jer pruža priliku za učenje novih veština koje mogu biti primenjene za rešavanje različitih ličnih problema ili problema sa vršnjačkom grupom. Na kraju, prema rezultatima istraživanja i naučenim lekcijama, glavne preporuke za korekciju i unapređenje BYRVE programa bi bile ostavljanje više vremena za obradu pojedinih tema (npr. Identitet, Konstruktivno rešavanje problema, Diskriminacija, Kultura i identitet). Preporučuje se da se dužina svih radionica produži na dva školska časa umesto standardnog trajanja školskog časa u Srbiji (45 minuta) gde je to moguće, a naročito kad su u pitanju pomenute teme.

MREŽA PSIHOSOCIJALNIH INOVACIJA (PIN) SE BAVI OSMIŠLJAVANJEM, IMPLEMENTACIJOM I EVALUACIJOM RAZLIČITIH PSIHOEDUKATIVNIH INTERVENCIJA I PROGRAMA PODRŠKE U ZAJEDNICI NAMENJENIH MLADIMA KOJI IMAJU ZA CILJ ZAŠTITU I POBOLJŠANJE NJIHOVE EMOCIONALNE, PSIHOLOŠKE I SOCIJALNE DOBROBITI.

HEDAYAH JE VODEĆA MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA POSVEĆENA PRIMENI SOPSTVENIH STRUČNIH ZNANJA I ISKUSTAVA U BORBI PROTIV NASILNOG EKSTREMIZMA U SVIM NJEGOVIM OBЛИCIMA I ISPOLJAVANJIMA PUTEM DIJALOGA, KOMUNIKACIJE, PROGRAMA RAZVOJA SPOSOBNOSTI, ISTRAŽIVANJA I ANALIZA.

Finansirano od strane Evropske unije

